

ÜLDAJALUGU

PEATÜKK 7

Rooma vabariik. Ühiskond ja riigikord

... konsulite võim näib monarhistlik ja kuninglik, senati võim jällegi aristokraatlik, kui aga vaatame rahva võimu, näib see meile kindla peale demokraatlikuna.

Polybios (u 200–120 eKr), Kreeka ajaloolane

Patriitsid ja plebeid

Varase vabariigi perioodil jagunesid Rooma kodanikud kahte õiguslikult selgelt eristatud klassi: **patriitsideks** ja **plebeideks**. Patriitsid olid suursuguste suguvõsade liikmed, kelle esiisad usuti olevat asunud Rooma juba Romuluse ajal. Patriitsidel olid kõik kodanikuõigused: ainult nemad pääsesid riigi- ja preestriametisse ning senatisse. Enamasti olid nad rikkad maavaldajad paljude klientidega. Ülejäänud kodanikud olid plebeid. Ka nende hulgas oli rikkaid inimesi, kuid oma keskmiselt jõukuselt jäid nad patriitsidele selgelt alla. Paljud olid patriitside kliendid. Plebeide enamiku moodustasid aga vaesed talupojad, kes pidid rikastelt patriitsidelt nii mõnigi kord laenu võtma ning neid ähvardas alatasa võlaorjus. Plebeid võisid küll osaleda rahvakoosolekul, kuid riigiametisse ja senatisse nad ei pääsenud. Abielu patriitsi ja plebei vahel olid keelatud. Piiratud õigustest hoolimata täitsid plebeid siiski sõjaväekohustust ja



moodustasid enamiku Rooma armeest. See andis neile võimaluse nõuda oma õiguste laiendamist.

Patriitside ja plebeide suhted olid teravad. Plebeid nõudsid endale rohkem maad, võlaorjuse kaotamist ja poliitilisi õigusi. Aja jooksul olid patriitsid sunnitud mõõndusi tegema ja plebeid võitsid järkjärgult kätte patriitsidega võrdsed õigused. Esmalt anti neile õigus pidada omaette koosolekuid ja valida endi seast **rahvatribuunid** – ametnikud, kes võisid keelustada senati ja riigiametnike iga otsuse, kui see kahjustas plebeide huve. Hiljem keelati võlaorjus, tühistati patriitsi ja plebei abielu keeld ning plebeidele võimaldati pääs kõigisse riigiametitesse. 287. aastal eKr sai plebeide koosolek õiguse võtta vastu üldkohustuslikke seadusi, seega sai sellest kogu Rooma riigi rahvakoosolek ja õiguslikku erinevust patriitside ja plebeide vahel enam polnud.

Tooga oli Rooma kodaniku riietus

Kaheteistkümne tahvli seadused

5. sajandi keskel eKr, patriitside ja plebeide võitluse tippajal, pandi kirja esimesed Rooma seadused. Et need kirjutati 12 pronkstahvlile, tuntakse neid kui kaheteistkümne tahvli seadust. Seaduste kirjapanekut nõudsid eelkõige plebeid, et vältida suulise tavaõiguse omavolilist

tõlgendamist patriitside poolt. Seadused olid üsna karmid, need sätestasid muu seas võlaorjuse ning võlgniku hukkamise, kui too laenu tagasi maksta ei suuda. Hiljem muudeti need seadused ära. Kuid roomlaste mälestustes püsisid kaheteistkümnelt tahvli seadused kindlalt Rooma õiguse lähtekohana.

Valitsemissüsteem

Roomlased kasutasid oma riigi kohta nimetust *res publica*, sest peaaegu kogu rahvas, st täieõiguslikud kodanikud, võttis riigi valitsemisest osa.

Mingit kindlat valitsemisviisi selle terminiga esialgu silmas ei peetud. Et aga Rooma oli pikka aega vabariik, hakkas *res publica* aja jooksul tähistama just vabariiklikku riigikorda.

Kõik roomlased moodustasid Rooma kodanikkonna ehk Rooma rahva. Sellest ajast, kui plebeid olid saanud patriitsidega võrdsed õigused, olid kõik Rooma kodanikud põhimõtteliselt seaduse ees võrdsed. Kuid tegelikkuses oli Rooma riigikord siiski aristokraatlik. Riiki juhtisid igal aastal valitavad riigiametnikud – **magistraadid** – ja vanemate nõukogu – **senat**. Riigiametitesse ja senatisse pääsesid aga ainult mehed, kes olid piisavalt jõukad, sest riigi teenimist peeti aukohuseks ja selle eest palka ei makstud. Seetõttu juhtis riiki üsna kitsas perekondade ring, **nobiliteet**, kust pärines suurem osa riigiametnike ja senaatoreid. Samas võimaldasid **rahvakoosolekud** ka lihtrahval riigiasjades osaleda.



Rooma senatihoone (ehitatud 3. sajandil)

Kreeka ajaloolane Polybios võrdleb Sparta ja Rooma riigikorda

Lykurgose seadusandlus oli piisav oma asjade kindlaks kordaseadmiseks ja vabaduse kaitsmiseks, nii et nende jaoks, kes riigil sellist eesmärki näevad, ei ole praegu ega ole olnud varem paremat Sparta riigikorrast. Kui aga keegi taotleb laienemist ja eelistab paljusid juhtida, paljude üle valitseda ning käsutada ja soovib, et kõik tema poole alt üles vaataksid ning temaga nõustuksid, siis peab ta pidama Sparta riigikorda nõrgemaks, Rooma oma aga täiuslikumaks ning võimsamaks. Seda näitab tegelikkus. Kui lakedaimonlased asusid hellenite üle hegemooniat taotlema, sattus kohe ka nende oma vabadus ohtu. Roomlastel aga, kui nad allutasid oma võimule itaallased ja alistasid seejärel lühikese ajaga terve maailma, aitas selle saavutamisele oluliselt kaasa nende jõukus ja valmisolek kulusid kanda.

Kreeka ajaloolase Polybiose (2. saj eKr) hinnang Rooma riigikorrale

Need kolm jagu, millest eelnevalt rääkisin, juhivad riiki ja kõik see on niivõrd sobivalt mõõdu järgi kokku sobitatud, et keegi ei suuda öelda, ka roomlased ise mitte, kas tegemist on aristokraatliku, demokraatliku või monarhistliku riigiga. Ja see on loomulik, sest konsulite võim näib monarhistlik ja kuninglik, senati võim jällegi aristokraatlik, kui aga vaatame rahva võimu, näib see meile kindla peale demokraatlikuna. ...

Nende jagude võim, vastastikune tasakaal ja koostöö on sobiv kõigiks ettetulevateks olukordadeks, nii et paremat riigikorda polegi võimalik leida. Mil iganes väline oht sunnib neid koos plaane tegema ja tegutsema, muutub nende riik sedavõrd võimsaks, et kõik tarvilik saab tehtud. Sest kõik võistlevad üksteisega, et õiget hetke mitte mööda lasta, ja kõik ühiselt ning igaüks eraldi tegutsevad käesoleva eesmärgi nimel. Nii muudavad riigi iseärasused selle võitmatuks ja võimaldavad kõik, mis otsustavad, ka täide viia. Kui aga oht on möödas ja rahvas elab õnnes ning külluses sellest, mis kätte võidetud, ja kaldub kergemeelselt ning end meelitada lastes ülbusesse ning ülemäärasusse, nagu seda sageli juhtub, siis on eriti hästi näha, kuidas antud riigikorrast abi on. Sest kui ükski neist kolmest jaost tõuseb liigselt esile kas oma isekate püüdluste või ülemäärase võimuga, siis on ilmne, et kuivõrd ükski neist jagudest ei toimi teistest sõltumatult, seisavad ülejäänud talle vastu ja kammitsevad teda, nii et ükski ei ületa ettenähtud mõõtu. Kõik püsib nii, nagu ette nähtud.



Rooma keskne foorum – Forum Romanum – tänapäeval. See oli rahvakoosolekupaik ja õigusemõistmiskoht

Magistraadid, senat ja rahvakoosolekud

Magistraadid valiti rahvakoosolekutel enamasti üheks aastaks. Et vältida üksikute riigiametnike võimu liigset tugevdamist, valiti igasse riigiametisse korraga vähemalt kaks meest. Iga ametnik pidi seega arvestama ametivenna arvamusega. Kõrgemasse ametisse võis kandideerida see, kes oli juba madalamaid ameteid pidanud. Seega ei pääsenud noored mehed kiiresti kõrgetele ametikohtadele. Riigi teenimist peeti kodanike aukohuseks ja seetõttu ametnikele palka ei makstud.

Konsulid (neid oli 2) olid kõrgeimad magistraadid. Neile kuulus kõrgeim võim riigis. Sõja ajal juhtisid nad Rooma armeed.

Preetorid (neid oli 8) järgnesid tähtsusest konsulitele ja võisid neid vajaduse korral asendada. Preetore tähtsaim ülesanne oli korraldada õigusemõistmist.

Tsensorid valiti endiste konsulite hulgast iga viie aasta tagant. Nende ülesanne oli kodanike loenduse (tsensuse) korraldamine, senaatorite nimekirja koostamine ja kodanike elukommete järele valvamine. Tsensoriametisse valiti enamasti eakad ja mõjukad mehed, kelle sõnal oli riigiasjade otsustamisel suur kaal.

Diktaator määrati ametisse konsulite ja senati kokkuleppel vaid siis, kui riiki ähvardas tõsine oht. Ta sai ametis olla kuni pool aastat, sel ajal kuulus talle piiramatu võim. Kuid pärast ametiaja lõppu pidi diktaator oma tegudest aru andma ja nende eest vastutama.

Rahvatribuunid (neid oli 10) kaitsesid lihtrahva huve. Neil oli õigus panna veto ükskõik millise riigiorgani otsusele, juhul kui see oli vastuolus lihtrahva huvidega.

Senat ehk valitsev riiginõukogu koosnes 1. sajandini eKr umbes 300 liikmest ehk senaatorist. Senaatorite hulka kuulusid endised ja tegevad magistraadid. Ametis olid nad eluaeg. Senaatorid olid seega kogenud riigimehed. Kuigi senati otsused olid nime poolest soovituslikud, tuli neid alati täita. Senat kujundas riigi sise- ja välispoliitikat, juhtis sõjandust ja rahaasju. Ühtki seaduseelnõu ei pandud rahvakoosolekul arutusele ilma senati heakskiiduta. Kuigi senat seadusi vastu ei võtnud ja otsuseid ellu ei viinud – seda tegid rahvakoosolekud ja magistraadid –, juhtis ta tegelikult riiki.

Rahvakoosolekuid oli Roomas kaht tüüpi, neil otsustati mitmesuguseid küsimusi ja hääletamine toimus eri alustel, kas väeosade või elupiirkondade kaupa. Otsuseid ei langetatud mitte kodanike hääle põhjal, vaid igal väeosal või piirkonnal oli üks hääl. Lisaks magistraatide valimisele otsustasid rahvakoosolekud sõja ja rahu üle ning kinnitasid senatis heakskiidetud seaduseelnõusid. Sageli piirduti senati ja magistraatide ettepanekute heakskiitmisega. Sellist mõju nagu Ateenas Rooma rahvakoosolekutel riigiasjade otsustamisel siiski polnud.



Tsensor kodanike rahvaloendust korraldamas (bareljeefi fragment, 2. sajand eKr)

Cicero

Rooma riigimehe edu sõltus suurel määral sellest, kuidas ta valdas kõnekunsti, mida ta vajab oma seisukohtade põhjendamiseks nii senatis, kohtus kui ka rahvakoosolekutel. Suurepärase oraatorina tõusis esile Marcus Tullius Cicero (106–43 eKr), kes peale kõnekunsti lõi klassikalise ladina keele proosastiili ning mõjutas tugevalt ka roomlaste poliitika- ja moraallaseid seisukohti.

Cicero pärines jõukast, kuid mitte suursugusest perekonnast ja Rooma aristokraatia suhtus temasse esialgu kui tõusikusse. Poliitilise edu võlgnes Cicero suurepärasele kohtukõnede, milles arvustas mõne riigimehe ülekohtust ja seadusevastast tegevust. 63. aastal eKr valiti ta konsuliks. Vabariikliku korra ja senati kirgliku kaitsjana sattus ta vastuollu riigimehe ja väejuhi, end 44. aastal eKr eluaegseks diktaatoriks kuulutada lasknud Julius Caesariga ja tolle pooldajatega ning tapeti Caesariga surmale järgnenud poliitiliste arveteõiendamiste käigus.



Cicero

Cicero looming koosneb 58 terviklikult või osaliselt säilinud kõnest, paljudest riigi- ja kultuuritegelastele saadetud kirjadest ning teoreetilistest uurimustest, mis käsitlesid kõnekunsti, riigielu ja moraali. See kõik on väärtuslik ajalooallikas Rooma vabariigi lõpuperioodi ajaloo ja vaimuelu tundmaõppimisel.

Riigiasjades pooldas Cicero traditsioonilisust, nähes Rooma vabariigis peaaegu täiuslikku riigivormi. Kuigi Cicero koos oma pooldajatega jäi poliitilises võitluses alla ja vabariik langes, oli tema vaadetel suur mõju nii kaasaegsetele kui ka hiljem. Keskajalgi oli Cicero üks tuntumaid ja hinnatumaid antiikõpetlasi.

Esimene süüdistuskõne Gaius Verrese vastu

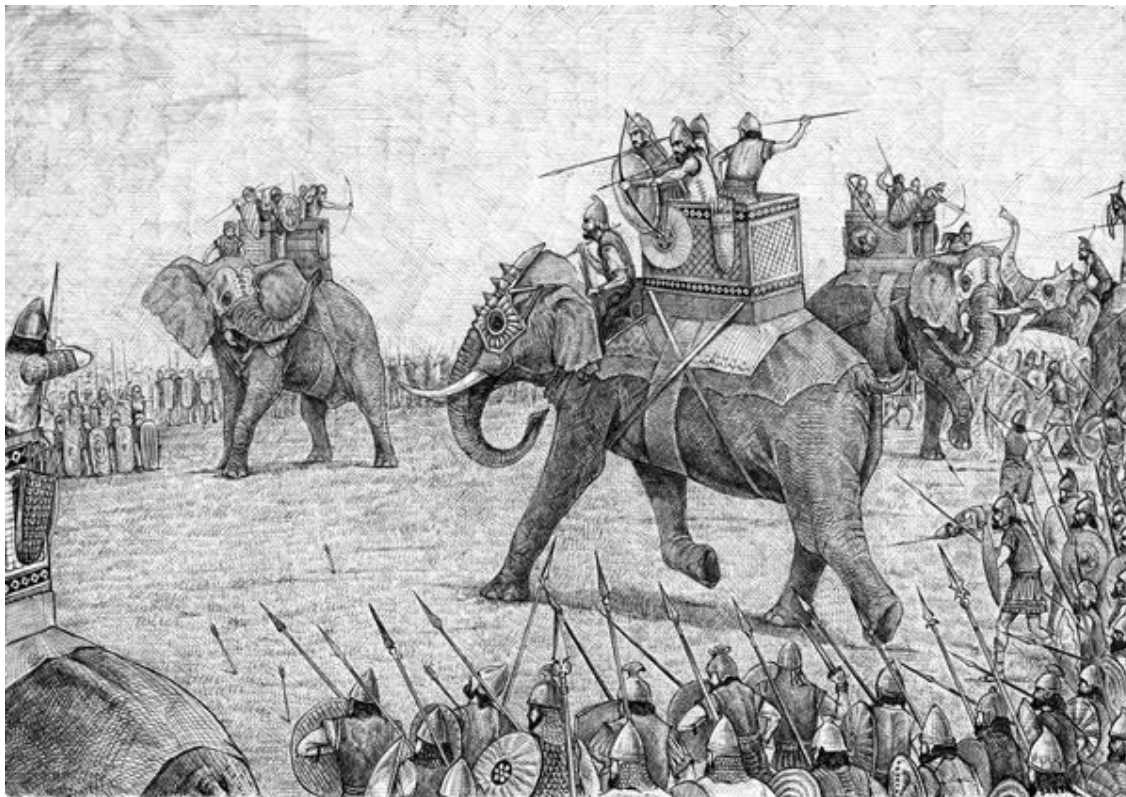
Sest kutsuda see kohtusse, kui ta on juba kõigi arvamusis süüdi mõistetud, poleks mulle tundunud väärivat vähimatki vaeva ega pealehakkamist, kui see sinu talumatu võimukus ja see võimujanu, mida sa viimaseil aastail mõnel protsessil oled üles näidanud, poleks seganud end ka selle lootusetu inimese kohtuasja. Ent nüüd – kuna sulle see võim ja valitsus kohtumõistmise üle nii väga meeldib ning on inimesi, kes ei tunne ei häbi ega vastikust oma himude ega kurja kuulsuse pärast, kes näivad justkui tahtlikult Rooma rahva viha ja pahameelt enda peale kiskuvat – nüüd ma kuulutan, et olen enda peale võtnud võib-olla küll suure ja minu jaoks ohtliku koorma, kuid see on ikkagi väärt seda, et pingutada kõiki oma vanuse ja visaduse lihaseid.

Rooma vallutused ja vallutatud alade valitsemine

Vabariigi periood möödus peaaegu lakkamatutes vallutussõdades. Aastaks 264 eKr olid roomlased alistanud kogu Itaalia. Aastal 146 eKr hävitati foiniiklaste rajatud **Kartaago** riik Põhja-Aafrikas. Samal ajal sõdisid roomlased Makedoonia kuningatega Balkanil ja alistasid Kreeka. Vabariigi lõpuks olid kõik Vahemere maad Rooma võimu all.

Roomlased rajasid oma suhted vaenlaste ja alistatutega põhimõttele „jaga ja valitse”. See tähendab, et Rooma pidas oma vastastega läbirääkimisi alati ühekaupa ja sõlmis kokkuleppeid igaühega eraldi. Seetõttu olid alistatud rahvaste ja riikide sõltuvustingimused erinevad, mis takistas nende ühist väljaastumist Rooma vastu ja võimaldas roomlastel ohutada nende vahel vastuolusid. Roomlased ei seganud end tavaliselt allutatud riikide siseasjadesse, ent kui sekkuda tuli, toetasid nad peaaegu alati kohalikke suurnikke ning soosisid aristokraatlikku riigikorda. Seetõttu tunnistasid aristokraadid tihti meeleldi Rooma ülemvõimu.

Itaalias võeti võidetult ära osa maast (tavaliselt kolmandik), millest moodustus Rooma riigi maataagavara – ühiskondlik maa. Vaesematele Rooma kodanikele jagati sellest põllumaid, rikkamatel aga võimaldati seda kas karjamaana või ülesharimiseks rentida. Väljaspool Itaaliat alistatud piirkondades moodustati Rooma **provintsid**.



Kartaago sõjavägi elevantidega

Kui on huvi, kuula ERRi saadet „Aja jälg kivilis“ [Kartaagost](#) (autor Helgi Erilaid).

Roomlaste suhtumisest vallutustesse

Tunduvalt raskem on mõista vabariigiaegset imperialismi, maailmavallutuskirge. ... Lõpuks uskusid inimesed ju humaansusse ning tundsid sellele mõeldes pisut häbi. Kuid vabariigi ajast pärinevates tekstides ei viita miski sellele häbile. Tundub, et Rooma jaoks olid tema vallutused iseenesestmõistetavad. Teised ühiskonnad pidasid end kõrgema tsivilisatsiooni kandjaks alamate rassidega võrreldes, tundsid kohustust neid kaitsta, alustada ristsõda mõne religiooni või poliitilise põhimõtte pärast, arvasid enda ülesandeks valvata rahu rahvaste vahel, hoida korda jms. Vabariiklik Rooma ei pidanud end aga väljavalitud rahvaks, kes on plebeilike rahvaste loomulik juht. Ta omistas endale vaid sõjalise üleoleku ja võiduaue, teiste sõnadega – oma tegelikud vallutused. Ta ei õigustanud end ... üldise arusaamaga, et kui oleks võimalik valida, siis

eelistaksid kõik rahvad pigem orje pidada kui ise orjad olla. Ta ei õigustanud end väitega, et rahvuslik egoism on iga rahva jaoks püha rahvuslus. Selle kohta ei öelda üldse midagi, selles suhtes on ladina tekstid tummad. Rooma vaikib õigusega, sest ta valitseb, sest ta on rahvaste kuningas. Kuningas ei vaja universaalseid õigustusi: ta valitseb, sest ta on kuningas.

Täpsemalt öeldes ei keskendunud vabariigiaegne õigustav ideoloogia – see oli siiski olemas – mitte Rooma õigusele valitseda, vaid selle valitsemise korrektsusele. ... Cicero sõnul tähendab omaenda liitlaste või alamate rõhumine Rooma ülemvõimu õõnestamist: spartalased kaotasid oma riigi, sest see oli ebaõiglane. Cicero ei taha aga öelda, et impeeriumi omamine on ebaõiglane, vaid et spartalased valitsesid oma impeeriumi ebaõiglaselt, mistõttu nad selle ka kaotasid. Cicero oli nii sügavalt veendunud Rooma ülemvalitsuse õiguspärasuses, et ta ei suutnud parimagi tahtmise juures mõista, et siin on tegemist kahe eraldi küsimusega: ühelt poolt korralik valitsemine ning teiselt poolt õigus üldse valitseda.

Paul Veyne. Humanitas: Roomlased ja teised. – Andrea Giardina. Vana-Rooma inimene. Tallinn, 2004.

Kolooniad, liitlased ja provintsid

Allutatud piirkondade strateegiliselt tähtsamatesse paikadesse rajati Rooma kodanike asulad – **kolooniad**, mis olid ühtlasi Rooma riigi sõjalised tugipunktid. Tavapärastest kreeka kolooniatest erinevalt ei saanud neist kunagi sõltumatuid riike.

Võidetud linnadest sai osa **munitsiipiumi** staatuse: neil säilis omavalitsus ja nende elanikele anti Rooma kodanikuõigused. Enamik Itaalia linnu ja rahvaid olid aga Rooma **liitlased**. Nad pidid andma oma sõjaväe Rooma käsutusse. Makse ega muid kohustusi neil Rooma heaks kanda ei olnud vaja.

Niisuguse korralduse tulemusel olid kõik Itaalia võitlusvõimelised mehed, sõltumata nende õiguslikust staatusest, Rooma riigi käsutuses ja viimane sai neid kasutada ka Itaaliast väljapoole jäävate maade vallutamiseks. Rooma kodanikud olid Itaalia elanike seas veel pikka aega selges vähemuses. Kuid roomlased ei kõhelnud andmast kodanikuõigusi kogu Itaalias riigile osutatud teenete eest nii üksikutele Itaalia elanikele kui ka mõne linna puhul kõigile elanikele korraga. Rooma kodanike arvu pidev kasv suurendas Itaalias Rooma mõjuvõimu veelgi.

Vallutatud alad väljaspool Itaaliat olid Rooma **provintsid**. Kogu sealne maa kuulus Rooma riigile. Provintside linnad säilitasid omavalitsuse ja kohalikesse asjadesse ei sekkunud roomlased enamasti siingi. Iga provintsi valitses **asehaldur**, kelleks sai tavaliselt mõni endine magistraat. Asehaldur pidi kaitsma provintsi välisvaenlaste eest, hoidma ära kohalikud vastuhakud, täitma ülemkohtuniku ülesannet ja koguma makse. Asehaldurid ei saanud riigilt palka ja mõnigi neist



kasutas ametit isiklikuks rikastumiseks. Tihti pressisid nad kohalikelt raha välja ja võtsid altkäemaksu.

Gerasa

Gerasa (araabiapäraselt Jerash) linn kuulus alates 63. aastast eKr Rooma impeeriumi alla.

Tänapäeva Jordaania linna peetakse üheks suurimaks ja paremini säilinud Rooma arhitektuuriga linnaks väljaspool Itaaliat.



Leptis Magna

Tänapäeva Liibüas asuv Leptis Magna oli foiniiklaste asula, kuid linna hiilgeaeg jäi aega, mil see oli Rooma Aafrika provints. Leptis Magna oli jõukas roomapärase linn, kus oli palju avalikke hooneid. Kauplemiskeskusena tuntud linn võlgnes oma rikkuse sadamale ja põllumajandusele, eriti oliivikasvandustele. Linna kohalik kõrghoone kuulus Rooma senatisse ja tegutses magistraatidena.

Muutused ühiskonnas

Nii roomlaste kui ka teiste Itaalia elanike hulgas olid enamuses talupojad ning ka ülemkihi rikkus põhines peamiselt suurmaavaldusel. Käsitöö oli arenenud küll Lõuna-Itaalia kreeka linnades ja Etruurias, kuid Roomas endas jäi see üsna kõrvaliseks. Vallutuste tagajärjel tõusis aga tohutult Rooma linna tähtsus. Linna elanike arv kasvas pidevalt ja see edendas omakorda kaubandust. Rooma veeti toiduaineid, käsitöötooteid ja luksuskaupu peaaegu kõigist Vahemere maadest.

Vallutussõjad suurendasid Rooma ja Itaalia ühiskonna kihistumist ja sõjavangidena Itaaliasse toodud **orjade** hulka. Talupoegadele, kes moodustasid sõjaväe põhijõu, tõi sage ja pikk eemalolek oma majapidamisest sageli kaasa laostumise. Paljud olid sunnitud oma maatüki müüma ja siirduma linna uusi äraelamisvõimalusi otsima. Rikaste maavaldused suurenesid seega veelgi ja nende harimisel kasutati peamiselt orjade tööd. Linnad aga, eeskätt Rooma, täitisid endistest talupoegadest proletaaridega.

Talupoegade laostumise tõttu muutus sõjaväe moodustamine isikliku varustusega teenistusse tulevaist Rooma kodanikest üha raskemaks. Järk-järgult hakati sõjaväkke värbama ka proletaare. Nii kujunes rooma armeest **elukutseline palgasõjavägi**. Elukutselised sõjamehed olid tihedalt seotud neid juhtiva ja nende eest hoolt kandva väejuhiga. Senati vastu tundsid nad aga märksa

vähem aukartust. Edukad väejuhid võisid nüüd soovi korral senati otsuseid eirata ja koguni väega Rooma vastu minna. Senatil puudusid võimalused neid ohjeldada.

Nii mängisidki Rooma riigi poliitikas 1. sajandil eKr peamist rolli mõjukad väejuhid.



Rooma leegionärid